

Lietuvininkų sakmės apie *laukinę medžioklę*: vaizdinio kilmės klausimu

J Ū R A T Ė Š L E K O N Y T Ė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA. Iš XIX a. pabaigos mus pasiekė penkios sakmės apie vadinamąją *laukinę medžioklę*. Naratyvus užrašė Mažosios Lietuvos kultūros veikėjas Vilius Kalvaitis. Tekstuose pasakojama apie žmonių neva girdimus medžioklei būdingus garsus ar danguje matomus medžioklės vaizdus, kuriuos, kaip tikėta, sukelia keliaujančios vėlės. Šie naratyvai išsiskiria dviem dalykais: akivaizdžiu tekstų lokališkumu – jie užrašyti tiksliai to meto lietuvininkų gyvenamoje teritorijoje – ir juose aptinkamo *laukinės medžioklės* motyvo originalumu. Analogiškų sakmių dabartinėje Lietuvos teritorijoje nerandame. Europoje *laukinės medžioklės* motyvai [E501.1–20] yra gerai žinomi ir apima didelį vaizdinių kompleksą apie dangumi skriejančią vaiduoklišką medžioklės būrį.

Lietuvių folkloristai šias sakmes daugiau sieja su vokiečių kultūros įtaka. Turimi folkloro faktai su tokia nuomone leidžia sutikti tik iš dalies, tad straipsnyje gilinamasi į minėtas sakmes, mėginant atskleisti vaizdinio kilmę, aptarti jo bruožus. Tai atliekama lyginant su baltiškąja pasaulėjauta, tai yra kaip kontekstą pasitelkiant baltų mitologijos, folkloro, papročių, archeologijos medžiagą, analizuojamos ir sakmių užrašymo aplinkybės.

RAKTAŽODŽIAI: laukinė medžioklė, Mažoji Lietuva, Vilius Kalvaitis, vėlė, lietuvininkai, prūsai.

ĮVADAS

Iš XIX a. pabaigos mus pasiekė penki folkloro tekstai apie vadinamąją *laukinę medžioklę*¹. Tai autentiški naratyvai, pasakojantys apie žmonių girdimus medžioklei būdingus garsus ar danguje matomus medžioklės vaizdus, kuriuos, kaip tikėta, sukelia keliaujančios vėlės. Šis fenomenas suvokiamas kaip pomirtinio pasaulio padangėse atspindys (Beresnevičius 1990: 157).

Vėlių tematika lietuvių folklore yra gana populiari, tai vienas ženklesnių pasaulėžiūros aspektų, kuriuo grindžiamas pomirtinis žmogaus būvis, kartu atskleidžiamas mirusiųjų santykis su gyvųjų pasauliu. Pasakojimai apie *laukinę medžioklę* – viena

1 Tarptautiniu mastu šis motyvas vadinamas *laukine medžiokle* (angl. *Wild Hunt*; vok. *Wilde Jagd*), todėl ir straipsnyje bus vartojamas toks pavadinimas. Lietuvių folkloristai tradiciškai dažniau vartoja *vėlių medžioklės* terminą.

iš sudedamųjų pomirtinio sielos sampratos vaizdino dalių. Šio vaizdinio patekimas į lietuvių mitologijos lauką užminė mįslę, todėl vertas atskiro dėmesio, įdėmesnės analizės bei interpretacijos.

Minėtieji naratyvai įdomūs dėl dviejų pagrindinių dalykų. Visų pirma akivaizdus tekstų lokališkumas – jie užrašyti to meto lietuvininkų gyvenamoje teritorijoje. Kitas į akis krintantis išskirtinumas – sakmėse aptinkamo *laukinės medžioklės* motyvo originalumas. Analogiškų sakmių dabartinėje Lietuvos teritorijoje nerandame.

Ši tema ir su ja susijusi vaizdinio problematika iki šiol lietuvių folkloristų buvo menkai ar nepakankamai išsamiai gvildenta. Apie *laukinės medžioklės* vaizdinį pirmasis prabilo Jonas Basanavičius, paskelbęs šiuos penkis originalius tekstus, apibendrinamas juos skyrelio pavadinimu „Apie vėlių laukinę medžioklę“. Panašu, kad jis neabejojo baltiška mitinio vaizdinio kilme, įvadiniame straipsnyje teigdamas, jog vėlės, „ir ant ano svieto būdamos, regis, senu tautos papročiu, mėgsta medžiotie...“ (Basanavičius 1998: 27). Ši frazė radosi aptariant Viliaus Kalvaičio užrašytą folklorą apie vėlių gyvavimo ypatumus. Vadinasi, mokslininko požiūriu, toks vėlių apibūdinimas atitinka lietuviškąją pasaulėjautą.

Lietuvininkų sakmes tarpukariu identifikavo folkloristas Jonas Balys. Naratyvus jis įtraukė į 1936 metais pasirodžiusį *Pasakojamosios tautosakos motyvų katalogą*, pateikdamas tokį siužeto aprašą:

3518. *Laukinė dvasių medžioklė (Wilde Jagd)*. Naktį mato su triukšmu traukiantį medžiotų, karių ar tiesiog dvasių būrį (BRš 3 199).

Sakmes mokslininkas priskyrė stambiai naratyvų grupei „Numirėliai“ bei smulkesniam pogrupiui „Giltinė“. Taigi naratyvai pagrįstai susieti su mirties tematika. Prie siužeto pavadinimo pateikiamas ir plačiai žinomas jo vokiškas atitikmuo. Folkloristas aiškiai kreipia skaitytoją į germanišką medžiagą, numanydamas, kad ji galinti būti nebaltiškos kilmės. J. Balys šiam tipui priskyrė dvidešimt tekstų, į jį įtraukdamas tiek naratyvus, kuriuose minima *laukinė medžioklė*, tiek sakmes, apibūdinančias pulkais klajojančias vėles, jų judėjimo kelius, dvasregių matomus regėjimus (BsV 120–121, Nr. 1–5; 121–126, Nr. 1–13; 164, Nr. 14; 188, Nr. 58). Sujungdamas į vieną grupę šiuos tekstus, mokslininkas veikiausiai rėmėsi panašiu klajojančių vėlių būrio motyvu, tačiau reikia pažymėti, kad tik penkiuose tekstuose pasakojama, jog žmonės girdėję *laukinei medžioklei* būdingus garsus, matę jos vaizdus. Taigi J. Balys į vieną grupę sudėjo naratyvus apie įvairias vėlių manifestacijas.

Folkloristai apie šias sakmes paprastai užsimena tik tam tikrame kontekste, dažniausiai kalbėdami apie lietuvininkų pasakojamosios tautosakos repertuarą – šiam kraštui būdingas sakmes. Antai Leonardas Sauka, pabrėždamas, kad Mažojoje

Lietuvoje užrašyta savitos tematikos pasakojimų, kurių niekur kitur Lietuvoje beveik nėra, kaip pavyzdį išskiria naratyvus apie *laukinę dvasių medžioklę*, keldamas prielaidą, kad tai – vokiečių tautosakos poveikis (Sauka 1998: 500). Panašios nuomonės laikosi ir Bronislava Kerbelytė, spėdama, kad *laukinės medžioklės* vaizdinio atsiradimas šiose sakmėse greičiausiai susijęs su vokiečių kultūros įtaka (Kerbelytė 1995: 225). Mokslininkės sudarytame *Lietuvių pasakojamosios tautosakos kataloge* tie penki tekstai priskirti prie sakmių grupės, apibendrinančios naratyvus apie žmonių girdimus vėlių skleidžiamus garsus (KbLPTK 3 112–113). Į atskirą poskyrį išskirtos sakmės apie dvasregius – žmones, galinčius matyti vėles (KbLPTK 3 239–240). Vis dėlto daugiau sakmių (be tų penkių), kuriose būtų užfiksuotas medžiojančių vėlių motyvas, visą lietuvių pasakojamosios tautosakos masyvą aprėpiančio *Katalogo* duomenimis, nėra.

Laukinės medžioklės motyvo galimą germanišką kilmę B. Kerbelytė pažymėjo ir kitoje publikacijoje, lygindama šias lietuvininkų sakmes su Kristburgo sutartyje (1249) paminėta informacija, jog prūsai laidotuvių metu regintys raitą velionį su palyda kylantį į kitą pasaulį. Mokslininkė pabrėžė, kad analogiško tipo pasakojimų apie medžiojančias vėles nemažai yra vokiečių folklore (Kerbelytė 2008: 93).

Kiek plačiau *laukinės medžioklės* vaizdinį studijoje apie lietuvininkų tikėjimus nagrinėjo Ignas Narbutas. Tyrėjas gretino tikėjimus apie *laukinę medžioklę* su tikėjimais apie vėlių pulkus, komentavo tekstus, tačiau dėl šių sakmių kilmės nediskutavo. Jis apsiribojo pastebėjimu, kad nors regimas dvasių vaizdas ir sukrečia stebėtojo vaizduotę, bet nepaveikia jo vidaus (Narbutas 1998: 69). Dainius Razauskas pastebėjo, kad *laukinės medžioklės* įvaizdis gerai žinomas germaniškame pasaulyje, tačiau fiksuojamas ir baltiškoje pasaulėžiūroje. Tyrėjas nekvėstionavo šio vaizdinio kultūrinių ištakų, tik pateikė lietuvininkų medžiagos pavyzdžių (Razauskas 2004: 45–46). Apie galimą vaizdinio germanišką prigimtį užsimenama ir *Mažosios Lietuvos enciklopedijos* publikacijoje, tačiau joje pateikiami apibendrinti ankstesni pastebėjimai (Korzonaitė 2009: 685).

Visi išdėstytieji faktai ir požiūriai verčia manyti, jog *laukinės medžioklės* vaizdinys galbūt yra germaniškos kilmės, tačiau turimi folkloro duomenys su tokia nuomone leidžia sutikti tik iš dalies. Sakmių apie vėles, jas reginčius žmones gana daug užfiksuota tiek lietuvininkų, tiek lietuvių žodinėje tradicijoje apskritai (Kerbelytė 1995: 226, 2008). Vadinas, tikėtina, kad, papildomai išnagrinėjus turimą folkloro medžiagą ir peržvelgus tarptautinį kontekstą, nuomonė apie *laukinės medžioklės* vaizdinio kilmę šiek tiek pasikeis. Tad šioje publikacijoje gilinamasi į sakmes apie *laukinę medžioklę* mėginant atskleisti vaizdinio kilmę, aptarti jo ypatumus. Kaip kontekstas pasitelkiama baltų mitologijos, folkloro, papročių, archeologijos medžiaga.

Tekstų analizė atliekama kreipiant dėmesį į Mažosios Lietuvos kultūrinį lauką, medžiagos fiksavimo kontekstą ir ieškant paralelių su Didžiosios Lietuvos mitiniais

vaizdiniais. Akivaizdu, kad kultūriniai reiškiniai yra gerokai sudėtingesni, susidedantys ne iš vieno sluoksnio. Juos veikia tiek laiko tėkmėje susiformavę vidiniai pakitimai, tiek išorinės įtakos.

LAUKINĖS MEDŽIOKLĖS VAIZDINYS EUROPOS TAUTŲ PASAULĖŽIŪROJE

Apie lietuvišką *laukinės medžioklės* fenomeną negalime kalbėti atsietai nuo europinio konteksto, nes šis motyvas populiarus Europos tautų žodinėje tradicijoje. Kad šis vaizdinys yra paplitęs, liudija gana gausi folkloro, istorinė medžiaga. Šiame skyriuje glaustai aptarsime motyvo teritorinį paplitimą, pirmuosius paminėjimus, vaizdinio variacijas ir kitus su juo susijusius faktus.

Tarptautinio folkloro motyvų indekso duomenimis, *laukinės medžioklės* motyvai [E501.1–20] (TMIFL) apima didelį vaizdinių kompleksą apie dangumi skriejančią vaiduoklišką medžioklės būrį, susidedantį iš žmonių, šunų, arklių, sakalų ir kt. Šioje motyvų grupėje apibūdinamas *laukinės medžioklės* vedlys, palydos dalyviai, būrio kilmė, pasirodymai, jų laikas ir vieta, skleidžiami garsai, elgsena, būdai, kaip to būrio išvengti. Visas paslaptingojo būrio aprašymas liudija aiškias vaizdinio sąsajas su mirusiųjų kultu, jų pomirtinio gyvenimo įsivaizdavimu.

Laukinės medžioklės vaizdinys yra bendras visai Europai folkloro archetipas, paplitęs daugiau jos šiaurinėje, vakarinėje ir centrinėje dalyse. Naratyvai apie šį reiškinį gerai žinomi vokiečių, britų, prancūzų folklore. Vokiečiai jį vadina *Wilde Jagd* (ar *Wildes Heer*), senąja anglų kalba jis skamba *Herla's assembly*² (Herlos būrys), šiaurės Anglijoje – *Gabriel's Hounds* (Gabrieliaus skalikai), šiaurės Prancūzijoje – *Mesnée d'Hellequin* (Arlekino būrys), Norvegijoje – *Oskoreia* (triukšmingi raiteliai) ir t. t. Kaip matome, dažniausiai reiškinio pavadinime figūruoja žodis *medžioklė* bei jos apibūdinimas arba vedlio vardas.

Žmonių įsivaizdavimu, būrio medžiotojai dažniausiai yra mirusieji ar kokios nors mitinės būtybės. Medžiotojų vadovas gali būti neidentifikuotas asmuo arba istorinė ar legendinė figūra, pavyzdžiui, ostgotų karalius Teodorikas Didysis, germanų – Dietrichas iš Berno, prancūzų – Didysis Medžiotojas iš Fontenblo. Germanų tautos įsivaizdavo, kad pamėkliškam būriui vadovauja ir dievas Votanas. Skandinavijoje mitinis būrys yra vedamas dievo Odino. Kitur būrys interpretuotas kaip tam tikrų gyvūnų triukšmingas pasirodymas. Airiams tai buvo Pragaro šunys (šiaurės Anglijoje – Gabrieliaus skalikai), keltams – Annwn šunys (*Cŵn Annwn*). Jie medžioja pasiklydusias sielas, o jų pasirodymas danguje laikomas nelaimės ženklu (Lecouteux 2006: 126).

.....
2 Karalius Herla – legendinis germanų *laukinės medžioklės* vedlys. Manoma, kad nuo jo vardo kilo ir prancūzų personažas Arlekinas (OED: *harlequin*).

Rašytiniuose šaltiniuose *laukinės medžioklės* reiškinių 1091 metais paminėjo anglų kronikininkas benediktinas Orderikas Vitalis (tiesa, jis rašė apie prancūzus), ir nuo XII amžiaus tokių žinučių ėmė daugėti, o padangių klajoklių vaizdinys „paplildytas“ vežimu, gyvuliais (ten pat: 125–126). Nuo dvyliktojo šimtmečio toks tikėjimas įsigali Anglijos ir Velso žmonių pasaulėžiūroje (Lindow 2000: 1036). Tuo tarpu folkloro rinkiniuose *laukinės medžioklės* liudijimų atsirado tik XIX amžiuje (Gundarsson 1992), kai Europoje buvo susidomėta sakytine tradicija ir kilo jos užrašinėjimo banga. Atsiliepimuose apie šį reiškinių įsivyravimą negatyvus požiūris: *laukinė medžioklė* pateikiama kaip velniškas pragaro padarų pasirodymas, keliantis žmonėms pavojų. Gaujos nariai – mirę nekrikštyti vaikai, savizudžiai, nužudytieji, žudikai, svetimautojai, tie, kurie sutrikdė religines pamaldas arba nutraukė pasninką per gavėnią (Lecouteux 2006: 125). Tokia nuomonė radosi daugiau dėl liudininkų subjektyvumo, nes žinutes dažniausiai rašė viduramžių kronikininkai, kurie buvo dvasininkai ir į pagoniškus relikтус žiūrėjo nepalankiai. Iš tiesų, Bažnyčia šiuos mirusiųjų būrius laikė pasmerktaisiais ir įtraukė *laukinę medžioklę* į didžiųjų bausmių už nuodėmes sąrašą.

Laukinė medžioklė stebėta skirtingais metų laikais, dažniau – pavasarį ir rudenį, tačiau pats populiariausias jos pasirodymo laikas buvo tarp Kalėdų ir Trijų karalių (ten pat: 126). Labiausiai tai tinka germaniškajai kultūrai: tarpušvenčiu stebimos anapusinio pasaulio būtybių manifestacijos. Vokiečių tradicijoje tai vadinamasis *Zwölften* (dvylikadienis). Tuo metu suintensyvėdavo tamsiųjų jėgų veikla ir reikėjo laikytis tam tikrų draudimų, nurodymų. Žmonės buvo įsitikinę, kad *laukinės medžioklės* pasirodymas danguje pranašauja kokią nors artėjančią katastrofą: karą, marą ar paties regėtojo mirtį. Ši būrį stebintys gyvieji galėjo būti pagrobti ir nugabenti į mirusiųjų šalį.

Pamėkliško būrio vadas įvairiais laikais kito. Seniausiu, pirmąpradžiu laikomas dievas Odinas (Votanas). Viduramžiais šias pareigas perėmė istorinės asmenybės – Atila, Karolis Didysis, vėliau – Frensis Dreikas ir netgi Napoleonas (MHM I 378). Taigi būrio vedliu tapdavo tam tikro istorinio laikotarpio realus aukšto statuso vyras – karalius, karo vadas, tai yra asmuo, neabejotinai turintis autoritetą ir grupę jam paklūstančių žmonių. Tai veikiausiai archetipinis įsivaizdavimas, kylantis iš indoeuropiečių karių kulto. Tokią mintį perša ir tai, kad *laukinės medžioklės* pasirodymas padangėje traktuotas kaip artėjančio karo ženklas. Šitaip regima vizija danguje virsta realybe ant žemės.

Šio vaizdinio kilmė susilaukė įvairių nevienareikšmių interpretacijų. Mitologinės mokyklos atstovo Jacobo Grimmo nuomone, tikėjimas antgamtinė medžiokle šiaurinėje Europoje atsirado tautų krikštijimosi metu. Žmonių nenoras pamiršti senuosius dievus suformavo naujus vaizdinius: senieji dievai prarado savo svarbą, tačiau įgijo tamsų ir bauginantį pavidalą. Vis dėlto ši teorija neatrodo įtikima, nes

panašus į *laukinę medžioklę* vaizdinys žinomas daugelyje pasaulio tautų, netgi Pietų Europoje (Flood 1999: 585–586).

Mitinius reiškinius dar bandoma paaiškinti remiantis gamtine jų prigimtimi. Tokiu atveju *laukinė medžioklė* įvardijama kaip žiemos vėtrų ar vėlyvo rudens liūčių personifikacija. Kai kurių mokslininkų nuomone, *laukinės medžioklės* skleidžiami garsai neva esą rudenį ir pavasarį migruojančių laukinių žąsų gagenimas. Pagaliau keliami ir tokia hipotezė: šis vaizdinys atspindi mirusiųjų kulto apraiškas. Žiemos tarpušventis yra tas laikotarpis, kai atsiveria „anas“ pasaulis ir mirusiųjų dvasios lanko namiškius, klaidžioja (Lecouteux 2006: 126), tad jų pamėkliški pavidalai pasirodo dangaus skliaute. Pristatoma dar viena kilmės hipotezė. Pagal ją, remiantis viduramžių įrašais, *laukinė medžioklė* atspindi ritualines procesijas: minia pasirodo tiek dieną, tiek naktį, išeina į gatves, gąsdina vienišus keliautojus tamsiame miške (Gundarsson 1992). Ši teorija gerokai įtikimesnė, nes tokios procesijos praityje buvo itin dažnos.

Panašu, kad visose šiose hipotezėse esama tiesos, o apie jų tikrumą, patikimumą, ko gero, reiktų spręsti kiekvienu atveju atsižvelgiant į vaizdinio gyvavimo sąlygas: konkrečios tautos pasaulėžiūros ypatumus, gamtines sąlygas ir kitus veiksnius. Iš apžvelgtos medžiagos matome, kad *laukinė medžioklė* rodosi padangėje, tačiau gali nusileisti ir ant žemės ir bauginti vienišus keliautojus. Tai tik dar kartą parodo, kad turime reikalą su nematerialiomis dvasinėmis būtybėmis, galinčiomis nesunkiai persikelti iš dangiškosios sferos į žemiškąją.

Šį reiškinį galima laikyti universaliu ir gyvybingu archetipu, nes jis išliko per ilgus amžius ir gyvuoja keisdamas raiškos formas, prisiderindamas prie naujų gyvenimo sąlygų. Taip galime teigti žiūrėdami į šiuolaikinę populiariąją kultūrą, kur *laukinės medžioklės* motyvo aktualumas neišblėso: apie ją kuriamos dainos, jos vaizdų įpinama į muzikos, literatūros³ kūrinius.

Taigi europinė tradicija rodo, jog nors ir kokia plati bei įvairi *laukinės medžioklės* vaizdinio įvairovė, bet jai bendra tai, kad ji – neigiamą reikšmę turintis motyvas. Patyrinėsimė, kaip šiame kontekste atrodo lietuviškieji sakmių variantai. Analizė atskleis, kiek tekstuose yra autentiškų, vietinių detalių, o kiek patirta išorinių įtakų ir kaip jos atsispindi lietuviškoje medžiagoje.

.....
3 Galima paminėti mums gerai žinomą baltarusių rašytojo Vladzimiro Karatkevičiaus nuotykių apysaką „Šiurpioji karaliaus Stacho medžioklė“ (1964). Kūrinio motyvais 1980 metais buvo sukurtas filmas, kuris laikomas pirmuoju sovietiniu mistiniu trileriu.

LIETUVININKŲ SAKMĖS APIE LAUKINĘ VĒLIŲ MEDŽIOKLĘ
IR JŲ YPATUMAI

Kaip jau buvo minėta, turime užrašytus penkis lietuviškus variantus, kuriuose pasakojama apie *laukinę medžioklę*. Šios mitologinės sakmės pirmą kartą buvo skelbtos XX a. pradžioje J. Basanavičiaus sudarytame rinkinyje *Iš gyvenimo vėlių bei velnių* (BsV 120–121, Nr. 1–5) ir perspausdintos XX a. pabaigoje. Folkloro rinkinio medžiaga ir pasinaudosime analizei. Šie penki tekstai skamba taip:

[1.] Girėnuose (Kraupiško par., Ragainės pav.)⁴ dar apie pradžią XIX šimtmečio vakarais tapdavus laukinė medžoklė varoma, ypačiai pavasarį, o tai ties kiemo viduru. Prasidėdavus nuo Jordano upelio⁵ rytun link ir apie kilometrą atstu gulinčos Veršetingės nulaikoma ir po šen bei ten traukimo apie 12 adyną užbaigiama. Tam sujudusam pulkui dvasų ten bei šen betraukiant, padangėsa būdavę žiburiai matomi, medžotojų arba rasi varytojų balsai, šunų lojimai, švilpimai, rankų plojimai ir nusijuokimai girdimi. Kad ir ne visi kiemininkai tai vislab matydavę, ale visi girdėdavę ir visiems, o ypačiai blykininkams⁶, tai jau paprasta buvę. Nekursai jaunikaitis, mergų vietoje ant blykės gulėdams, jau teip į tą medžioklę įsidrąsinęs būdams, vieną vakarą pagelbėjęs jiems lyg bemedžodams šaukt, o kai medžoklė užbaigta tapus, tai medžotojai jam bene iš dėkingystės arklia koją su visu rietu šalia blykbūdės numetę, sakydami:

– Mums gelbėjai varyt, tai gelbėk ir praryt...

Nuo to laiko ta numestoji kojė jį visur paskui sekus, ir tikt per senų žmonių parodą jis nuo jos išsiliuosavęs (BsGVV 214–215, Nr. 1).

[2.] – Tai buvo mete 1858, – pasakoją Statkus iš Gaidžių, Ragainės pav.⁷, – kai aš Katinupiuos⁸ pas Klišatį tarnavau. Mums karališkoj giroj bešienaujant, didiai sausas bei giedrus ors buvo. Saulėleidžui vieną vakarą su pilnu vežimu man bei gaspadorui namon važuojant, jau saulė nusileidus buvo, kai šuilspindžum prieš nekurį skersspindžų atvažavus, susyk visi keturi arkliai ausis pastatė, pliurpt bei straikytis pradėjo. Man krūpterėjus ir į vieną mierį su jais bežūrint, jie, knarkdami apsistoję, atgal šoko, ir pamačiau pro kampa skersspindžų pulką vyrų su juodais žiponais bei gryžoms (= dryžoms) kelinėms per šuilspindžų pratraukiant: tiejie visą spindžiaus plotį apėmė, greta po kokius penkis eidami.

4 Girėnai – dab. *Гридино* (Lunino apyl., Nemano r., Kaliningrado sr., Rusijos Federacija). (Vietovardžiai identifiukuoti pagal www.aruodai.lt, *Geografijos bankas*; sudarytojas dr. Vyktintas Vaitkevičius – J. Š.)

5 Jordano pavadinimą turėjo šešios Mažosios Lietuvos upės, esančios Įsruties, Pagėgių, Pakalnės, Ragainės, Rasytės, Sembos vietovėse (Pėteraitis 1992: 100). Tekste minimas Jordano upelis lokalizuojamas Ragainės pavieta. Neaišku dėl šiamo tekste minimos Veršetingės. Iš pasakojimo galima spėti, jog tai irgi upelis, tačiau tiksliau identifiukuoti jo nepavyko.

6 *Blykininkas* – kas baltina (audeklą) (LKŽe), t. y. saugantis baltinimui patiestus audinius žmogus.

7 Gaidžiai – dab. *Ватутино* (Žilino apyl., Nemano r., Kaliningrado sr., Rusijos Federacija).

8 Katinupiai – kaimas neišliko (Slavsko r., Kaliningrado sr., Rusijos Federacija).

Aš mačiau juos einant, ale jų ėjimą negirdėjau, kačėig ir mėnesiena bei didiai sausa buvo. Teip jau juos iš kelio išsukant ir per Būdupę⁹ pereinant mačiau. Mano arkliai visai nenustovėjo, pryšakiniai veik į grabę nušoko, tai aš gaspadorų ant pagelbos šaukiau, nes jis ant vežimo prisnūdęs buvo. Jam pašokus, tas ilgasis vyrų trūkys, kurų apie tūkstantį jau baigė praeit, dar matoms buvo. Man gaspadorų ant to paakinus, jis, tai pamatęs, tarė: „Tai laukinė medžoklė yra – jie ją žeme varo, daugiausiai jie tą padangėsa atliekt...“ (BsGVV 215, Nr. 2).

[3.] – Rudens laike, – pasakojo Krokiškių Kekštatis, Tilžės pav., – arklus beganydams, prieš vidurnaktį išgirdau laukinę medžioklę, kuri per mūs kiemą, per rubežių Žemaitijon link leidosi lyg kokioj tamsoj debesyje. Čia buvo skalikų lojims, žirgų žvengims, šūkavims „o-o-o!“ irgi keturis šūvius paleidžiant girdima (BsGVV 215–216, Nr. 3).

[4.] – Man dar mano jaunystėje su bernuku arklus beganant, – sakė Lizdatis iš Paosų¹⁰, Pakalnės pav., – nekuram vakare išgirdova laukinę medžoklę. Toje švilpė, lojė ir kimu balsu šovė. Kai tas padanginis tranksmas jau pro šalį buvo, bernuks tarė: „Mano tėts pasakodavo, jog jis, jaunu būdams, Uošvininkuos¹¹ prie Skaisgirų¹² arklus beganydams, gražoj mėnesienoj laukinę medžoklę girdėjo ir susyk ant nekuros ežės pamatė porą šunų, kurie lyg žolę ėdinėjo. Ale jiems, arklininkams, bežūrint, tuodu šunu lyg įsibėgėdamu prie tos medžoklės, iš kuros švilpims, lojims, sundyms bei kimus šaudyms girdėt buvo, aukštyn kilo ir teip iš po akių prapuolė – rodos, pasilsėt nusileidę buvo...“ (BsGVV 216, Nr. 4).

[5.] Ožkos¹³ praccepterienė¹⁴, Pakalnės pav., girdėjus ir mačius giedroj naktyje laukinę medžoklę padangėmis traukiančią. Medinčiai, pūckas ant pečių užsidėję, lyg skubinėsis. Šunys lodami bei cypdami aplink skraidę, kuruos medinčiai sušvilpdami bei sundydami valdę – per tai ore šauns tranksmas buvęs (BsGVV 216, Nr. 5).

Tiesa, dar vienas sakmės variantas, rankraščiuose pragulėjęs beveik šimtmetį, buvo paskelbtas „Jono Basanavičiaus tautosakos bibliotekos“ dvyliktame tome *Juodoji knyga*:

[6.] Laukinė medžoklė, sako: čon šovė, rėkavo, šunys lojė, švilpę, juokėsi ir rankas plojo. O tai buvo naktyje padangėse didis užimas girdims, ale nieko matyt (JK 57, Nr. 19).

9 Būdupės pavadinimą turėjo net šešios Mažosios Lietuvos upės, esančios Įsruties, Pakalnės, Pilkalnio, Ragainės vietovėse (Pėteraitis 1992: 78). Tekste minima Būdupė lokalizuojama Ragainės pavieta.

10 Paosai – dab. *Задорожное* (Gastelovo apyl., Slavsko r., Kaliningrado sr., Rusijos Federacija).

11 Uošvininkai – kaimas neišliko (Slavsko r., Kaliningrado sr., Rusijos Federacija).

12 Skaisgiriai – miestelis neišliko (Bolšakovo apyl., Slavsko r., Kaliningrado sr., Rusijos Federacija).

13 Ožka – dab. *Кабачково* (Gastelovo apyl., Slavsko r., Kaliningrado sr., Rusijos Federacija).

14 *Praccepteris* – preceptorius (žemvaldžio dvaro vaikų mokytojas). *Praccepterienė* – preceptoriaus žmona (BsGVV 579).

Kaip pažymėjo teksto paaiškinimuose L. Sauka, tai yra veikiau sakmės fragmentas (JK 420), glaustai pakartojantis panašių naratyvų informaciją. V. Kalvaitis jį užrašė greičiausiai iš atminties ir taip papildė skyrelį „Pažiūrai“ (t. y. pažiūros, tikėjimai), kuriame nemažą dalį užima tekstai apie vėles ir pomirtinių gyvenimą.

Laukinės medžioklės pėdsaką randame ir dar viename naratyve. Pastaba apie medžiojantį vėlių būrį figūruoja padavime apie tai, kaip žmonės šį reiškinį stebėjo virš nuskendusio laivo:

[7.] Nuo Bubaino¹⁵ ant Pabalių¹⁶ per geležkelį persitiesuso kelio rytų kampe plačios, storos samaninės kartos aplinkui apdengts, apie 500 žingsnų ilgs ir apie 200 ž[ingsnų] platus, visai tykus ežers nūksa, kurame jį visai apren giančoji girė lyg milžinzerkole neiškalbamai gražiai atsispindž. Sakoma, jis visai be dugno esąs, o tytveiką žuvų turįs. Seni žmonės pasakoja, jog tam ežere valtis nugrimzdusi. Pirm daug metų jo vidurij dar masto gals išsikišęs stūksojęs. Apie 12 adyną teip dienomis, kaip ir naktimis būdavęs didis trūsas jame girdims, lyg kad laivininkams ant tolyn keliavimo prisirengiant. Te i - pogi tankiai per jį laukinę medžoklę traukiant girdėdavę ir matydavę dyviną vyrą aplink jį vaikščojant (BsGVV 482, Nr. 186; išretinta mano – J. Š.).

Matome, kad dvasių pulkas pasirodo tose vietose, kur būdinga rodytis įvairiems vaiduliams. Šiuo atveju tai yra nugrimzdęs laivas, kurio aplinka vietos gyventojų suvokiama kaip baugi vieta, nes žmonių žūtis vietose, liaudies tikėjimu, klaidžioja ramybės nerandančios per anksti gyvastį praradusių žmonių vėlės. Padavime mini mi laukiniai padangių medžiotojai juos regėjusiųjų yra išskiriami kaip atskira dvasių atmaina, o tai rodo, kad vietos žmonės *laukinę medžioklę* gerai žinojo, ją atpažindavo ir nuolat stebėjo, interpretavo pagal savo supratimą.

Šie liaudies pasaulėžiūros fragmentai fiksuoti XIX a. pabaigoje Mažosios Lietuvos teritorijoje. Tuo metu čia vyko intensyvus lietuvių vokietinimas, todėl tikėtina, kad šie vaizdiniai galėjo patirti tiesioginę vokiečių kultūros įtaką. Kad galėtume tai patvirtinti ar paneigti, pažvelgsime į tuos tekstus įdėmiau.

Pirmiausia reikia atkreipti dėmesį į dvasių būrio pavadinimą. Visuose cituo tuose tekstuose reiškinys vadinamas *laukine medžiokle*. Tai jį aiškiai sieja su germaniškąja kultūra – ten jis vadinamas visiškai taip pat: *Wilde Jagd*. Remdamiesi šiuo faktu turėtume svarų argumentą, jog tai yra skolinys iš lygia greta gyvavusios kultūros. Prie skolinimosi problemos dar grįšime, o kol kas pereisime prie atskirų tekstų detalių analizės.

15 Bubainys – dab. *Бережковское* (Berežkovskojės apyl., Černiachovsko r., Kaliningrado sr., Rusijos Federacija).

16 Pabalai – dab. *Свободо* (Svobodos apyl., Černiachovsko r., Kaliningrado sr., Rusijos Federacija).

Liaudies pasaulėžiūroje itin svarbus yra laikas. Laiko sąvoka gali būti interpretuojama keleriopai. Vienas iš jų – realus kontekstas, tai yra nutikimas prisimenamas siejant su istorinėmis datomis, įvykiais. Tai – istorinis laikas, jo fragmentų aptinkame ir į mūsų tyrimų lauką pakliuvusiose sakmėse. Antai dviejuose tekstuose minima, kada pasakotojas stebėjo reiškinį: XIX a. pradžioje (tekstas Nr. 1) ir 1858 metais (Nr. 2). Tai rečiau pasakotojų prisimenamas aspektas, galimas daiktas, jog V. Kalvaitis galėjęs jį dėl objektyvumo papildomai išklausti iš savo informantų. Antrajame tekste pateikėjo minimi metai, kaip matysime, prisimenami ne atsitiktinai, o norint pabrėžti ypatingą įvykio laiką, susisiejantį su istoriniais virsmais.

Labiausiai liaudies pasaulėžiūroje yra mistifikuotas paros laikas. Jis geriausiai prisimenamas ir išryškėja kaip svarbi stebėto reiškinio aplinkybė, aptariamose sakmėse jis itin pabrėžiamas. Prisimenama, kad *laukinė medžioklė* vyksta vakarais ir baigiasi apie 12 valandą (Nr. 1), prasideda saulei nusileidus (Nr. 2), prieš vidurnaktį (Nr. 3), ganant arklius, tai yra naktigonės metu (Nr. 4), giedrą naktį (Nr. 5). Vadinas, pasirodymo laikas yra tamsusis paros metas, kai galima stebėti dangaus šviesulius. Kartu tai ir įprastas laikas pasirodyti anapustinėms jėgoms.

Apie medžioklę įprastai pasakojama neutraliai, trečiuoju asmeniu (Nr. 1, 6, 7). Taip būna, kai nėra tiesioginio liudininko, ir pasakojimas klausantįjį pasiekia tik kaip per kažkelintas lūpas perpasakotas nutikimas. Aptariamam atveju vis dėlto panašu, kad V. Kalvaitis iš atminties perteikia girdėtus žmonių atsiminimus, bet dėl tam tikrų aplinkybių nefiksuoja jų pateikėjų.

Tačiau yra tekstų, kur prabylama ir pirmuoju asmeniu, tai yra pateikėjų lūpomis ir atsisakant užrašytojo, kaip tarpininko, vaidmens. Tada paminima asmens pavardė ir vietovė, iš kurios jis kilęs: „Statkus iš Gaidžų, Ragainės pav.“ (Nr. 2); „Krokiškių Kekštatis, Tilžės pav.“ (Nr. 3); „Lizdatis iš Paosų, Pakalnės pav.“ (Nr. 4). Vieną kartą minimas moters socialinis statusas: „Ožkos prapterienė, Pakalnės pav.“ (Nr. 5). Toks konkretumas kalba apie V. Kalvaičio jautrumą ir ypatingą dėmesį renkamai medžiagai, o kartu ir apie tam tikrą jo nuovoką, jog šie duomenys yra tokie pat svarbūs, kaip ir užrašomi faktai.

Kai kuriose sakmėse užfiksuota, ką darydami žmonės matę *laukinę medžioklę*. Dangaus skliauto stebėjimas galimas atliekant ūkio darbus atviroje erdvėje. Iš tekstų paaiškėja, kad jos stebėtojais buvę „blykininkai“ (Nr. 1), su šieno vežimu važiuavę žmonės (Nr. 2), arkliaگانiai (Nr. 3, 4).

V. Kalvaitis prie sakmių tiksliai fiksavo *laukinės medžioklės* stebėjimo vietovę: Girėnai (Kraupiškio par., Ragainės pav.) (Nr. 1), Katinupiai (Nr. 2), Uošvininkai ir Skaisgiriai (Nr. 4). Taigi reiškinio stebėjimo geografija išsiplečia į tris tuometinius pavietus: Ragainės, Tilžės ir Pakalnės. Tiesa, septintame tekste, kur tik užsimenama apie *laukinę medžioklę*, kalbama apie tokias vietoves, kaip Bubainas ir Pabalčiai. Abi jos dabar priklauso Kaliningrado sričiai ir yra netoli viena kitos.

Be vietovių pavadinimų, tekstuose randame ir hidronimų – Jordano upelį (Nr. 1) ir Būdupę (Nr. 2).

Tekstuose slypi mitinė informacija, atspindinti lietuvininkų tikėjimą tam tikrais ženklais. Antai vienoje sakmėje pasakojama, kad apie medžioklės pasirodymą savo išgąstinga elgsena perspėja arkliai: „susyk visi keturi <...> ausis pastatė, pliurpt bei straikytis pradėjo. <...> jie, knarkdami apsistoję, atgal šoko <...> visai nenustovėjo, pryšakiniai veik į grabę nušoko...“ (Nr. 2). Arklių nerimastis rodo, kad gyvūnai mato ir jaučia tai, ko negali matyti ir jausti žmogus. Ir iš tiesų, kaip jau ne kartą pažymėta, arklys glaudžiai susijęs su mirties ženklais, nes geba matyti vėles (Kerbelytė 2011: 243; Racėnaitė 2011: 219). Ši jo savybė ryškiai atsiskleidžia pluoštelėje sakmių, kuriose arklys figūruoja kaip regintis mirtį ar galintis ją numatyti (KbLPTK 3 189). Arklio, kaip turinčio sąsają su anapusybe, paveikslą papildo ir tikėjimas, jog gebėjimą matyti vėles galima įgyti pažiūrėjus pro kryžmai sudėtas besibaidančio arklio ausis (KbLPTK 3 239). Taigi cituotoje sakmėje atsispindi populiarus liaudies tikėjimas, kad arkliai mato transcendentinio pasaulio pavidalus.

Atsiminimai apie *laukinės medžioklės* stebėjimą – sustingdytos nepaprasto įvykio akimirkos. Informantai šį reiškinį apibūdina tiek per vizualinę, tiek per garsinę raišką. Antai prisimenama, kad „padangėsa būdavę žiburiai matomi, medžotojų arba rasi varytojų balsai, šunų lojimai, švilpimai, rankų plojimai ir nusijuokimai girdimi“ (Nr. 1); „čia buvo skalikų lojims, žirgų žvengims, šūkavims „o-o-o!“ irgi keturis šūvius paleidžiant girdima“ (Nr. 3); „švilpė, lojė ir kimu balsu šovė“ (Nr. 4); „Medinčiai, pūckas ant pečių užsidėję, lyg skubinęsis. Šunys lodami bei cypdami aplink skraidę, kuruos medinčiai sušvilpdami bei sundydami valdę...“ (Nr. 5); „čon šovė, rėkavo, šunys lojė, švilpę, juokėsi ir rankas plojo“ (Nr. 6). Tai atitinka medžioklės su skalikais apibūdinimą, kai medžiojami žvėrys užsiundomi šunimis. Vaiduokliško būrio rodymosi erdvė yra dangaus sfera, čia dvasių būrys dažniausiai ir išvystamas, tačiau kartais jis pasuka ir žemės link. Tada informantai liudija matę dvasias ant žemės rodantis: „ant nekuros ežės pamatė porą šunų, kurie lyg ir žolę ėdinėjo...“ Vėliau šie vaiduokliški pavidalai pakilo į orą ir pranyko (Nr. 4). Galiausiai vieninteliame tekste atsispindi, kad žmonės medžioklę – „pulką vyrų su juodais žiponais bei gryžoms (= dryžoms) kelinėms“ – stebėjo ant žemės. Pasakotojo nuomone, vyrų buvęs koks tūkstantis, jo gaspadorius pasakęs, jog „tai yra laukinė medžioklė“, ir pridūręs: „jie ją žeme varo, daugiausiai jie tą padangėsa atliekt“ (Nr. 2). Įdomu, kad čia matoma ne medžiojančiųjų grupė, o didelis kareivių būrys ir nėra šiam motyvui būdingo garsinio fono. Tai – mirażas, trumpą akimirką šmėkštelintis prieš stebėtojo akis ir dingstantis. Iš pirmo žvilgsnio atrodo kaip realus žmonių būrys, tačiau apie jo transcendentiskumą byloja jautri arklių elgsena. Pastarasis pasakojimas artimesnis lietuvių sakmėms apie ant žemės besirodančius vaiduoklius, sklandančias vėles. Nors, kaip matėme anksčiau apžvelgtoje

Europos folkloro medžiagoje, *laukinė medžioklė* gali klaidžioti ir ant žemės, tad tai nėra netipinis pasakojimas.

Europinėje tradicijoje *laukinės medžioklės* fenomenui būdingas rodymasis daugiau padangių sferoje, tuo tarpu lietuvių pasaulėžiūroje danguje labiau stebimas šviesulių judėjimas, iš dangaus išvaizdos spėjami orai. Danguje lokalizuojamas ir antropomorfinio pavidalo griausmo dievas Perkūnas. Jis įsivaizduotas keliaujantis dangumi ir keliantis aplinkui triukšmą. Pasak tikėjimų, Perkūnas sėdintis arklių ar ožių traukiamuose ratuose, o griausmas kylantis dėl vežimaičio dardėjimo, trunkymosi į dangiškąjį grindinį; griausmo dievas pasirodantis ugnies ratuose, pliaukšintis botagu ir taip sukeliantis žaibavimą (Laurinkienė 1996: 101–102). Kaip matome, šio dievo pasirodymas čia daugiau siejamas su garsine išraiška. Taip paaiškinama griausmo kilmė, tačiau pati dievo žmogiškoji figūra paliekama stebėtojų fantazijai. Taigi dievo pasirodymas čia konkrečiai susietas su perkūnijos reiškiniu. Tačiau įdomu tai, kad Perkūnas, kai kuriais tautosakos duomenimis, vaizduojamas ginkluotu medžiotoju: jis medžioja velnius, akmeniniai kirvukai vadinami *Perkūno kulkomis*, Perkūnas įsivaizduojamas švytuojantis ugniniu kalviju. Apie Perkūną kaip karių dievą kalba ir XIII–XVI amžiaus kronikininkai. Remdamasis šia informacija, Norbertas Vėlius teigia, jog šis dievas sietinas su kariavimu ir gali būti laikomas lietuvių karo dievu (Vėlius 1993: 66–67). Taigi tam tikrais bruožais Perkūno rodymasis danguje primintų *laukinę medžioklę*, tačiau tai nėra tapatus reiškiny.

Analogijų, tam tikrų paralelių tiriamam reiškiniui galima ieškoti tarp danguje regimų vizijų, įgyjančių pranašiško ženklo prasmę. Įdomu, kad tokiuose pasakojimuose neretai figūruoja padangėse šmėkstelintys mistiniai raiteliai. Antai vienas pasakotojas sakosi regėjęs vienišą raitelį:

Karaliaučus, Klaipėda, Kretinga. Užanačų Šuišils matė dienoje (per estereikių karą 1864¹⁷) baltai šviesų raitelį pietunlink per orą bejojantį ir tolume iš po akių prapuolantį (JK 71, Nr. 34).

Arba raitelių būrį pačiame kovos įkarštyje:

Gumbinė, Tilžė, Lauksargai. Greišpelkių Pauliks bei jo pati matė naktyje ant dangaus ugingus raitelius bekaraujančius. Žemiau tujų visai juoda buvo (JK 72, Nr. 35).

.....
17 *Estereikių karas* – greičiausiai tai Danijos ir Prūsijos karas, įsiplieskęs 1863 metais, kai Danija kovojo su Prūsijos–Austrijos koalicija dėl Šlėzvingo ir Holšteino paveldėjimo teisės. Nors galbūt pateikėjas painioja įvykius, nes iš pavadinimo – (*estereikių* nuo vok. *Österreich*) – būtų panašiau į Prūsijos ir Austrijos karą, 1866 metais išprovokuotą Otto von Bismarcko.

Karaliaučus, Klaipėda, Kretinga. Dargys, žodžio sakytojis, prieš Prancūzų krygę 1870¹⁸ nekurių vakarą matė ant dangaus pėsčius bei raitus vaiskus, nuo rytų bei pietų pusės susitraukiančius ir didiai susikertančius. Tarp jų vidury labai balts vainiks buvo (JK 72, Nr. 36).

Vakariniame danguje išvelgiami iš pietų į šiaurę bėgantys šeši ugniniai liūtai (JK 72, Nr. 38), kryžius (JK 71, Nr. 33), kryžius ir karstas (JK 71, Nr. 32). Tai mirties, karo ženklai, įspėjantys, išgašdinantys stebėtoją, bet jų pranašiška galia neabejojama. Prisimintina, kad ši informacija mus pasiekė iš to paties asmens, tai yra visi cituotieji, atpasakotieji regėjimai užfiksuoti jau ne kartą minėto V. Kalvaičio, savo surinkta vertinga medžiaga davusio akstiną atlikti šį tyrimą.

Pažvelgsime, kaip šie trys tekstai, kuriuose figūruoja dangaus raiteliai, atrodo platesniame pasaulėžiūriniame kontekste. Danguje stebimos vizijos čia susijusios su artėjančio karo nuojauta ar regimos jau karui vykstant. Taigi dangiški vaizdai šiuo atveju yra žemiškų įvykių veidrodinis atspindys. Tikėjimai apie pranašiskus, artėjančią karą liudijančius ženklus žinomi ir kitose Lietuvos vietovėse, tik apie negandą čia dažniausiai praneša dangaus šviesulys – kometa (LMD I 474/610, 966a/). Kometa ar pašvaistės liaudyje siejamos su nelaimėmis (LTR 4759/431–432/). Danguimi skriejančios kometos ir religinio simbolio – kryžiaus – pasirodymas dangaus skliaute yra aiškinami kaip artėjančio karo pranašai, taip pat siejami su besiantančia pasaulio pabaiga (KbLPTK 4 sk. 6, p. 101). Viena vertus, kometa siejama su pasaulio pabaiga, nes bijoma, kad ji gali nukristi ant žemės, esą, kaip pastebėta žmonių, su „šluota žvaigždė pasirodė, visa ir iššluos“ (BRš 2 29). Tačiau galbūt toks dangaus šviesulių vertinimas kaip pranašiskų karo ir mirties ženklų randasi iš pamatinio tikėjimo, kad žibančios žvaigždės yra žmonių sielos, o krintanti žvaigždė rodo, kad žmogus paliko šį pasaulį. Tai plačiai paplitęs tikėjimas, gerai žinomas ir kaimyninėse tautose (Razauskas 2010: 8–11). Tada pasidaro aišku, kodėl žvaigždžių lietus laikytas didele nelaime, dažniausiai – karu (ten pat: 9). Tai tiesioginė nuoroda į daugybę mirčių, kurios galimos karo ar kokios nors epidemijos metu. Įtariai žmonės žiūrėjo ir į šiaurės pašvaistę. Antai šiaurės Lietuvoje ji laikyta karo ženklu: šis gamtos reiškinys kartais pasirodantis kaip kryžius, o kartais jame išvelgiami šautuvai, durtuvai, peiliai, kraujo klanai (Šliavas 1985: 104).

Apibendrinant galima teigti, kad dangumi skriejančių raitelių vaizdinys būdingas tik lietuvininkų folklorinei medžiagai. Ir nors aptartuose tikėjimuose apie danguje besirodančius karo ženklus pateikėjai dangaus raitelių netapatina su *laukine medžiokle*, akivaizdu, kad tai panašūs vaizdiniai, priklausantys tam pačiam pasaulėžiūriniam laukui. Iš tiesų, karas ir medžioklė labai artimos sąvokos, nes abi žymi tam tikrus jėgas, prievartos veiksmus. Mitiškai medžioklė ir karas remiasi tuo pačiu modeliu: žvėries medžioklė prilgsta kovai su priešu. Todėl, kalbėdami apie karius,

18 *Prancūzų krygė* – Prancūzijos ir Prūsijos karinis konfliktas (1870–1871).

kartu kalbame ir apie medžiotojus (Vaitkevičius 2003: 18). Prisiminkime, kad vienas cituotas tekstas apie *laukinę medžioklę* irgi vaizduoja didžiulį kareivių būrį. Tokį vaizdą žmogus regi veikiausiai kamuojamas karo nuojautos¹⁹.

Dar vienas svarbus aspektas, atsispindintis tekstuose apie *laukinę medžioklę*, yra stebėtojų santykis su pačiu reiškiniu. Lietuviškuose tekstuose dažniausiai vaizduojama, kad žmonės yra tik paslaptingo dalyko stebėtojai. Jie mato, kur, kada ir kaip medžioklė vyksta, stebi ją, identifikuoja, aiškina regimus vaizdus. Artimesnis žmogaus santykis su vaiduoklišku pulku aptinkamas tik viename tekste, kur pasakojama, kaip jaunikaitis, neva norėdamas padėti medžioklei varyti žvėris, pritaria jai šūksniais. Toks elgesys nelieka „neįvertintas“: medžioklei pasibaigus „dėkingi“ medžiotojai numeta jam arklio koją, kuri ilgą laiką sekioja jaunuoli (Nr. 1). Žinoma, ir kituose lietuvių folkloro tekstuose žmogaus santykis su anapusinio pasaulio būtybėmis yra komplikuoatas: susidūręs su vėlėmis (numirėliais), velniu, laumėmis, žmogus gali būti sužalotas ar netgi pasmaugtas, sudraskytas. Neatsargus ar neatšakingas elgesys su anapusybe ir iš to išplaukiančios skaudžios pasekmės virsta pamoka kitiems žmonėms, kaip reikia elgtis susidūrus su antgamtinėmis jėgomis.

Šiame tekste minima arklio koja, regis, priartina jį prie sakmių apie velnią mainikautoją, kurio žmogui duodami daiktai virsta arklio kūno dalimis – kanopa, šlaunimi (KbLPTK 3 274–275). Velnias yra glaudžiai susijęs su arkliais: gali įgyti jo pavidalą, įsivaizduojamas esantis su arklio kojomis (Vėlius 1987: 84). Kita vertus, atrodo, jog lietuvininkų sakmėje numesta arklio kanopa vis dėlto yra savotiška bausmė už įsikišimą į medžioklės procesą, o ne tarpusavio mainų daiktais rezultatas. Toks motyvas gerai žinomas Šiaurės Vokietijos folklore. Pavyzdžiui, viename sakmės variante pasakojama, kad naktį darbininkas išgirdęs virš malūno su triukšmu lekiant Naktinį medžiotoją (*Nachtjäger*). Darbininkas iš paikumo surikęs medžiotojui ir išgirdęs jį atsišaukiant: „Jei nori medžioti – prisidėk!“ Tą pat akimirką ant vyriškio nukritusi moters koja, apauta raudonu bateliu. Rytą darbininkas užkasęs koją po malūnu (RSM 21). Kitame variante pasakojama, kaip miškininkas važiuavęs mišku naktį ir išgirdęs triukšmą. Manydamas, kad tai brakonieriai, jis nusekęs pasukui sklindančius garsus. Supratęs, kad nepajėgs sugauti piktadarių, jis nusikeikęs.

19 Beje, šiame kontekste reikia prisiminti ir lietuvių folklore gerai žinomą požemyje miegančios kariuomenės siužetą. Pasakojama, kad žmogus vienu ar kitu būdu susiduria su miegančia kariuomene, kuri laukia išbudinimo ar ženklo pakilti (KbLPTK 3 356–358). Įdomu, kad ši kariuomenė turi ir vadą. Sakoma, kad jam vadovaujęs žemaičių karalius (LTR 732/243/), tačiau didesnėje dalyje variantų tvirtinama, kad jos vadas esąs šventas Kazimieras (KŽA 6, 8; LTR 374c/1300/, 2416/6/, 2560/395/). Šv. Kazimiero kariuomenė, besislepianti po žeme, identifikuojama pagal skleidžiamus garsus: girdėti dundėjimas, arklių prunkštimas (LTR 374e/2691/). Tokiūs kariuomenės „esamuojų laiku“ kaip ir nėra, jos pasirodymas nukeliamas į neapibrėžtą ateities laiką. Įdomu, kad šv. Kazimieras laikomas kariuomenės gelbėtoju 1518 metų mūšyje prie Polocko, kai lietuvių kariuomenė susirėmė su rusais. Tada atjojęs baltas raitelis ir lietuviams parodęs brastą per Dauguvą (Paltarokas 2010: 67).

Tada išgirdęs bruzdesį virš galvos ir žodžius: „Štai tau iš mūsų medžioklės!“ Sulig tais žodžiais į jo vežimą įkritusi žmogaus koja (VOLW 260). Kaip matome, abiem atvejais pasikartoja ta pati scena: stebėtojas sušunka, o *laukinė medžioklė*, atsakydama į miškininko šūksnį, numeta koją. Tiesa, tarp vokiškų ir lietuviško variantų yra esminis skirtumas. Lietuviškame numetama arklio koja, o vokiškuose – žmogaus. Gal šį motyvą būtų galima laikyti vokišku skoliniu, tačiau, atidžiau pastudijavę lietuvių sakmes apie velnią, rasime panašių įvaizdžių, kai ši mitinė būtybė mėto žmogaus kūno dalis. Pavyzdžiui, pasakojama, kaip velnias užkankina pirtyje / jaujoje užtrukusį žmogų ir nulupęs numeta jo odą (KbLPTK 3 265). Motyvas apie iš viršaus krintančias žmogaus kūno dalis žinomas stebuklinėse pasakose. Antai kai kuriuose pasakos „Baimės nepažįstas jaunuolis“ (ATU / KbLPTK 326) pasakojama, kaip baimės ieškojusiam ir prie ugniakuro besišildžiusiam drąsuoliui per kaminą nudrimba pusė žmogaus, o paprašius mesti ir kitą pusę, nukrinta ir šioji (OPS 156); nakvodamas dvare, žmogus išgirsta sakant: „Pulsiu!“, ir iš viršaus nukrinta vyro liemuo, o vėliau – ir kojos (LMD I 492/7/). Panašiai iš atskirų kūno dalių į visumą surenkamas žmogus ir kituose pasakos variantuose (LMD I 300/12/, 616/1/; LTR 284/525/, 346/79/, 449a/103/, 449b/141/, 784/244/, 873/189, 297/, 1130/11/, 1886/11/, 1892/7/, 1994/21/, 2145/116/, 2368/641/, 3166/105/, 3457/1/, 3537/22/, 4546/39/; BsGVV 350–354, Nr. 21). Toks pat motyvas pasikartoja mitologinėje sakmėje. Pasakojama, kaip namuose išgirstama sakant: „Bėk, nes leisiu!“ Atsakoma: „Leisk!“ Nukrinta žmogaus kūno dalys, kurios suauga (KbLPTK 3 98). Krintančios numirėlio kūno dalys čia pateikiamos kaip priemonė žmogui įbauginti. Tačiau tekstuose apie *laukinę medžioklę* tiek lietuviškame variante su arklio koja, tiek vokiškuose, vaizduojančiuose nukrintančią žmogaus koją, galūnės numetimas pateikiamas kaip pasidalijimas medžioklės laimikiu. Galimas daiktas, jog iš pirmo žvilgsnio ironiškas pasakymas atspindi tipinius chtoniškojo pasaulio būtybių ketinimus. Tai rodo ir stebuklinės pasakos. Kai kuriuose šio žanro pasakų tipuose pasakojama apie anapusinio pasaulio būtybių norą žmones pavaišinti žmogiena. Štai pasakoje „Trys seserys nelaisvėje“ (KbLPTK 311) vaizduojama, kaip jaunikis verčia merginą valgyti numirėlio kūno dalis, o naratyve „Žmogėdra teta“ (ATU / KbLPTK 333B) mergina, pasiūsta pasiskolinti nyčių / ugnies, raganos spiriama valgyti žmogaus ranką ir koją. Išeitų, kad sakmėje apie *laukinę medžioklę* pamėkliškas būrys dalijasi sumedžiotu „grobiu“. Vis dėlto, norint geriau suvokti gyvūno / žmogaus kūno dalių mėtymo prasmę šiame kontekste, reikėtų platesnės aptariamo motyvo analizės.

Iš mūsų tyrimo paaiškėja, kad lietuvininkų sakmes apie *laukinę medžioklę* prie vokiškųjų naratyvų apie *Wilde Jagd* priartina toks pat reiškinių pavadinimas. Be to, gali būti, jog germaniška įtaka galima laikyti reiškinių stebėjimą padangių sferoje, nes lietuviškoje medžiagoje analogiškų vaizdinių neaptinkama. Kiti šio reiškinių aspektai, kaip matėme, turi atitikmenų lietuvių pasaulėžiūroje ar gali būti

iššifruojami remiantis lietuvių folkloru. Todėl konstatuoti tiesioginį *laukinės medžioklės* vaizdinio skolinimąsi iš vokiškos kultūros būtų pernelyg paprasta.

Dar reikia įvertinti ir kitą svarbų dalyką – lietuvininkų sakmių fiksavimo aplinkybes. Galbūt tai padės geriau suprasti naratyvų apie *laukinę medžioklę* gyvavimo ypatumus lietuvininkų gyventoje teritorijoje. Tam tikslui atsigręšime į folkloro užrašinėtojo V. Kalvaičio asmenybę, taip pat prisiminsime, kokiomis istorinėmis ir kultūrinėmis sąlygomis jis tas sakmes užrašė.

VILIUS KALVAITIS IR JO UŽRAŠYTOS SAKMĖS

V. Kalvaitį (1848–1914) žinome kaip Mažosios Lietuvos kultūros veikėją, folkloro užrašinėtoją, leksikografą, spaudos darbuotoją, poetą. Svarbiausi biografijos faktai jau aptarti perleidžiant jo užrašytų dainų rinkinį (Grigas 1998: vii–xx), todėl jų smulkiai neanaluosime, pateiksime tik esminius dalykus, padėsiančius suprasti V. Kalvaičio kaip sakmių užrašinėtojo paveikslą.

Gimė V. Kalvaitis pasiturinčio laukininko šeimoje, baigęs mokyklą, darbavosi tėvo ūkyje. Vėliau kurį laiką dirbo ir gyveno Vokietijoje, Italijoje, Austrijoje. Gimtojo krašto ilgesys parvedė jį namo; grįžęs pradėjo užrašinėti folklorą. Tiesa, V. Kalvaičio juo domėtasi nuo mažens: dar būdamas mokinys jis aplinkiniuose kaimuose rinko įvairią folklorinę medžiagą. Bene didžiausią įtaką jo apsisprendimui dalį gyvenimo skirti folkloro rinkimui padarė kita Mažosios Lietuvos kultūros figūra – Jurgis Zauerveinas. Tai jis paskatino V. Kalvaitį 1888 metais išsirengti į kelionę po Mažąją Lietuvą. Ten jis fiksavo liaudies dainas, pasakas, patarles, mįsles, priežodžius, vietovardžius ir kt. Per septynerius metus V. Kalvaitis apkeliavo Ragainės, Tilžės, Klaipėdos, Įsruties ir Labguvos pavietus, aplankydamas beveik 90 parapijų. Didesnę dalį surinktos medžiagos²⁰ jis išleido savo lešomis. Tarp užrašyto folkloro buvo daugiau kaip penki šimtai sakmių ir pasakų, kurių leidybą V. Kalvaitis patikėjo tuo metu aktyviai tautosakinio paveldo publikavimu besirūpinusiam J. Basanavičiui. Taip šie tekstai buvo paskelbti jau minėtame folkloro rinkinyje *Iš gyvenimo vėlių bei velnių* (1903). J. Basanavičius pastebėjo V. Kalvaičio susidomėjimą ir entuziazmą renkant sakmes apie mirusiųjų pasaulį ir pažymėjo tai rinkinio prakalboje (Basanavičius 1998: 7–8). Tokią nuomonę jis susidarė iš susirašinėjimo su V. Kalvaičiu. J. Basanavičiui skirtuose laiškuose užrašinėtojas dalijosi mintimis apie perskaitytas mokslo knygas, dėstė savo požiūrį į tikėjimą ir lietuvininkų pasaulėžiūrą. Šie V. Kalvaičio interesai ryškiai atsiskleidžia ir užrašytų sakmių tekstuose: juose

20 Rinkiniai *Naujausios lietuviškos dainelės „Byrutei“ pawestos* (1886), *Pagražinti lakšteliai su skaitymėliais* (1888), *Rutų Lapelei: 100 Dainelių* (1894), *Lietuvos kanklės* (1895), *Prusijos Lietuvių Dainos* (1905), *Lietuviškų wardų klėtele su 15000 wardų: lietuvių, kiemų, upių, gyvūnų, želmėnų, metolių; žmogus, žodynėlis treczdalę minėto skaitlaus užima wokiszki wardai* (1910).

vyrauja siužetai apie vėles, mirtį, vaidinimąsi. Manoma, kad apie šiuos lietuvininkų pasaulėžiūros aspektus jis žmonių klausinėjo specialiai (Kerbelytė 2008: 90). Labai tikėtina, jog ne J. Basanavičiaus paskatintas jis ėmė domėtis būtent sakmėmis apie vėles, vaidulius, pomirtinį pasaulį, bet domėdamasis anapusybe ir siekdamas jos egzistenciją patirti pats²¹. Tai, galima sakyti, XIX amžiaus savamokslio šviesuolio smalsumas, kurio vedamas jis skaitė naujausią mokslinę literatūrą, o greta užrašinėjo ir liaudiškus tikėjimus.

Galima svarstyti: ar tik ne V. Kalvaičio atsiųsta medžiaga apie anapusinio pasaulio manifestacijas bus ir paskatinusi J. Basanavičių parašyti studiją „Apie vėles bei nekrokultą senovės lietuvių“ (Basanavičius 1998: 13–91)? Žinome, kad vienas svarbiausių J. Basanavičiaus tikslų buvo kaupti folklorą kaip iliustracijas mitologinėms studijoms, todėl rinko jį įvairiais būdais: tiek skatindamas žmones užrašinėti senuosius tikėjimus ir už tai jiems mokėdamas, tiek perimdamas tokią medžiagą iš aktyvių šio reikalo entuziastų. J. Basanavičiui ypač pravertė V. Kalvaičio atsiųstos sakmės, kurias jis pasitelkė savo tyrimui ir padarė tam metui įdomių ir vertingų įžvalgų. J. Basanavičius atkreipė dėmesį ir į sakmes apie *vėlių medžioklę*, laikydamas jas autentiška lietuvininkų medžiaga (ten pat: 27).

Iš V. Kalvaičio susirašinėjimo su J. Basanavičiumi sužinome, kiek ir kokio tipo medžiagos užrašinėtojas yra siuntęs, apie ką tekstuose kalbama²². Pasklaidę rinkinį matome, kad iš paminėtų beveik aštuonių šimtų J. Basanavičiui nusiųstų sakmių į leidinį pateko penki šimtai šešiasdešimt. Neaišku, ar atidėta medžiaga J. Basanavičiui netiko pagal tematiką, pasirodė moksliskai nevertinga, ar tiesiog netilpo į rinkinį. Vis dėlto labiau tikėtina, kad naratyvai neatitiko jo mokslinių interesų ir buvo pasidėti į šalį kaip medžiaga, kurią bus galima publikuoti vėliau. Tačiau tolesniame gyvenimo etape J. Basanavičius pasinėrė į valstybės reikalus ir folkloro leidybos darbus apleido. V. Kalvaitis ne kartą laiškuose prašė J. Basanavičių grąžinti

21 Tokias mintis galima perskaityti V. Kalvaičio laiške, rašytame Kraupiške (Ragainės aps.) rezidavusiam vyskupui Friedemannui: „Jo daug liekorų nor patikrų dvasų regėtojus savo ūmuose nesveikus esančius arba turinčius elektrišką jautimą; aš ale pagal mano ikšolišką patyrimą savo mislyse tokiems didiai prieštarauju. Kad aš ir pats ikšiol dar nieką dvasišką savo kūniškoms akimis nemačiau, ale Dievo vardan mielai tai nors regėti norėčiau“ (JK 97, iš laiško, rašyto 25.XI.1888).

Paaiškėja, kad V. Kalvaitis norėjo gauti Bažnyčios pritarimą savo darbui. Jis jautė, kad tikėjimai dvasių pasauliu prieštarauja Bažnyčios oficialiai doktrinai. Suprantama, pritarimo jis negavo, nes pernelyg šventvagiškai nuskambėjo naiviai ir nuoširdžiai laiške išdėstytos mintys.

22 Iš 10.X.1901 rašyto laiško: „Pagal muma [mūsų – J. Š.] susiraszyna pasunczu Jums dabar wisa mano dwasiszka rinkini, isz ne wisai pilnay 800 dalelu, berots sijojent bey suszwelningant sumažes; kone prie kožno papasakojimo yra walsczus, skrytis [apskritis – J. Š.], parapije, kimas, ir prawarde ta atsitikima pritapuso – ar pasakotojo <...>. Ta tytweika laiskelu nors kiek skirstinedams neretay patemyjau dalelu wienaip isz neregeto swieto ludyjent, o tacziau daug mylu atstume, pagal mano misli rodos tie papasakojimai nusistebetinai ypatiszka ir labay swarbe Prusu lietuwininku mytu kniga nuduotu! Sziszon pripuol man: „Mieganczojo wadżojims; Dwases kai mati prisitwer = (pripažinims šo czeso spyritistu); Lietuwiszka prarakyste apie tolkalbi, geleżkeli <...>“ (LLTIBR F 2-1053).

nepublikuotas sakmės²³, ketindamas jas pats išleisti²⁴. Panašu, kad sakmės jų užrašytojui nebuvo grąžintos ir šių rankraščių likimas iki šiol nežinomas. Galime tik spėlioti, ar tarp atmestųjų tekstų nebuvo ir daugiau sakmių apie *laukinę medžioklę* ar panašios tematikos naratyvų.

Kaip V. Kalvaičio darbai atrodė tuometinės Mažosios Lietuvos kontekste? Folkloro užrašinėjimas šiose vietovėse tada nebuvo intensyvus, tačiau apčiuopiamas. Buvo justis susirūpinimas ir mokslinis domėjimasis sparčiai nykstančia lietuvių kalba, papročiais. To rūpesčio paskatinti pavieniai entuziastai ar kalbotyros specialistai ėmėsi asimiliuojamos kalbos užrašinėjimo. Tarp jų buvo dvasininkas Kristupas Jurkšaitis²⁵, užsienio mokslininkai Augustas Schleicheris (padedamas vietinių pagalbinių) ir Adalbertas Bezenbergeris. Tiesa, jų užrašyta folklorinė medžiaga daugiau apėmė pasakas, o tekstų rinkimas labiau siejosi su lietuvių kalbos pažinimu, tyrimu bei pristatymu vokiškai kalbančiam auditorijai. Dėl to šios medžiagos niekaip negalima lyginti su V. Kalvaičio unikaliomis sakmėmis, kurios lieka vieninteliu šaltiniu, liudijančiu apie lietuvininkų tikėjimą *laukinės medžioklės* reiškiniu. Analogiškų sakmių neaptiksime ir medžiagoje iš dabartinės Lietuvos teritorijos.

Hipotetiškai galime teigti, jog taip galėjo nutikti dėl keleto priežasčių. Mažoji Lietuva pasižymėjo tam tikrais lokaliniais savitumais, čia ilgiau nei Didžiojoje Lietuvoje išsilaikė įvairių senojo tikėjimo liekanų, – tai pabrėžė ir J. Basanavičius²⁶. Temiškumo požiūriu ši folkloro medžiaga turi tam tikro vietinio kolorito ir tai gali būti susiję su vakarinės Lietuvos dalies, Mažosios Lietuvos arealo, mitine pasaulėžiūra, kur vyravo chtoniškojo pasaulio įvaizdžiai (Vėlius 1983; Būgienė 2010: 34). Į vėles matančių dvasregių fenomeną, kaip būdingą daugiau Rytų Prūsijai, taip pat buvo atkreiptas dėmesys (Vėlius 1977: 268). Tad V. Kalvaičio domėjimasis šia tema nebūtų atsitiktinis: jis stebėjo ir fiksavo svarbiausius pasaulėžiūros aspektus. Panašu, kad šis entuziastas ir pats buvo persmelktas lietuvininkų pasaulėžiūros, nes šioje aplinkoje gimė, užaugo ir nugyveno visą savo gyvenimą, nuoširdžiai domėjosi ir užrašinėjo jam gerai pažįstamus dalykus.

Mažosios Lietuvos kultūra išsiskiria unikalumu, kurio kilmė nuveda į archajiškesnius kultūros sluoksnius. Tai išsamiau patyrinėsime kitame skyriuje.

.....
23 „...labay džaugczaus jei Jus mano pasakelu atsijas (netinkančeses) man sugražytumbit tad galeče viktuoitis, kokios užrašinejimo wertos“ (LLTIBR F 2-1053, iš laiško, rašyto 8.XII.1901).

24 Tai pabrėžė paskutiniame savo leidinyje *Lietuwiszkių wardų klėtelė su 15000 wardų <...>* (Tilžėje, 1910, p. 114).

25 Beje, J. Basanavičius rinkinyje *Iš gyvenimo vėlių bei velnių* paskelbė ir K. Jurkšaičio užrašytų mitologinių sakmių apie vėles. Kaip žinoma, K. Jurkšaitis labai aktyviai domėjosi senaisiais žmonių tikėjimais ir nemažą dalį jo užrašyto folkloro sudaro sakmės apie vėles ir numirėlius (Sauka 2002: 283).

26 Jis pastebėjo: „vokiškai protestantiškoji kunigija čion nepajiegusi ar nemokėjusi taip smarkiai, taip uoliai kariauti su „pagonyste“ kaip lenkiškai katalikiškieji kunigai. <...> čion sulig pastaramjam laikui pastoriai kuone visur vokiečiai buvo, labai menkai lietuviškai suprantantieji, kurie, regis, nežinojo, nė kaip ir in ką lietuviai tiki, nė ką pas juos naikint ir persekiot priderėtų“ (Basanavičius 1998: 9).

LAUKINĖ MEDŽIOKLĖ – AUTOCHTONINĖS PASAULĖŽIŪROS RELIKTAS?

Mažoji Lietuva V. Kalvaičio kelionių metu buvo Vokietijos imperijai priklausiusios Rytų Prūsijos dalis – Lietuvos provincija, arba Prūsijos Lietuva. Tai kultūrinio požiūriu unikali vieta, mat, ilgą laiką teritoriškai buvusi atskirta nuo Didžiosios Lietuvos gyventojų ir patyrusi nuolatinę vokiečių kultūros įtaką, ji įgijo savitų bruožų. Kultūrinis išskirtinumas ryškiai atsiskleidžia lietuvininkų pasaulėžiūroje, ypač pasakojamajame folklоре. Pavyzdžiui, čia užrašyta unikalių sakmių apie laumes, mažus žmogučius ir kt. (Kerbelytė 1995: 225–226); vienietinės ir mūsų aptariamoms sakmėms apie *laukinę medžioklę*. Tačiau šie savitumai galėjo rasti ne vien dėl vokiškosios kultūros įtakų. Galimas daiktas, kad to priešasčių reikėtų ieškoti giliau – autochtoninės kultūros sluoksnyje. Tokia mintis jau buvo iškelta kalbant apie arklį kaip tarpininką tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulių. Šiame kontekste pastebėta, kad *laukinės medžioklės* siužeto įsigalėjimą vakarų Lietuvoje galėjo lemti panašūs senosios prūsų religijos vaizdiniai (Racėnaitė 2011: 220). Šiame skyrelyje pamėginsime labiau išplėtoti ir pagrįsti šį teiginį.

Teritorija, dabar identifikuojama kaip Mažoji Lietuva, ilgą laiką priklausė prūsų gentims, gyvenusioms pietryčių Pabaltijyje, tarp Nemuno ir Vyslos upių. Senoji prūsų kalba nunyko dar XVIII a. pradžioje dėl intensyvių asimiliacinių procesų ir dėl to, kad daug vietinių gyventojų išmirė nuo tuo metu siautėjusio maro. Nepaisant savosios kalbos praradimo, pasaulėžiūriniai dalykai išlieka gerokai ilgiau ir pastebimi kaip materialinės bei dvasinės kultūros paveldo savitumai. Todėl tikėtina, kad ir *laukinės medžioklės* fenomeno gyvavimas XIX amžiaus lietuvininkų pasaulėžiūroje yra susijęs su daug ankstesniu kultūrinio sluoksniu. Kad tai nustatytume, turime paieškoti panašios į užfiksuotą sakmėse apie *laukinę medžioklę* istorinės, etnografinės medžiagos iš prūsų gyvenimo. Tai sudarys savotišką kontekstą mūsų tiriamam *laukinės medžioklės* reiškiniiui ir leis pažvelgti į šį vaizdinį kitu aspektu.

Apžvelgiant senąją prūsų pasaulėžiūrą reikia atkreipti dėmesį į du dalykus, išryškėjusius aptariant lietuvininkų sakmių tekstus: sąsajas su mirusiųjų kultu (regimos vėlės) ir karinės mitologijos atspindžius (stebimi kariai, medžioklė).

Pirmuosiuose baltų paminėjimuose pateikiama žinių apie vietos gyventojų laidojimo papročius. Dar IX amžiuje keliautojas Wulfstanas, pasakodamas apie baltų gentis aisčius (*Estum*), pažymi, kad jie per šermenis rengia puotas ir žirgų lenktynes, o mirusiuosius degina su drabužiais ir ginklais (BRMŠ 1 168–169). Manoma, jog šiame aprašyme kalbama apie prūsiškus papročius. Tokių faktų autentiškumą patvirtina vėlesni šaltiniai.

Žinios apie savitus prūsų laidojimo papročius atkeliauja iš XIII–XIV amžiaus kronikų. Atkreiptinas dėmesys į minėtąją Kristburgo sutartį, pasirašytą tarp Vokiečių ordino ir atkritusių Pamedės, Varmės ir Notangos sričių prūsų. Dėmesio verta

viena svarbi detalė: sutartyje minima, kad vietos žmonės pasižada nesilaikyti pagonišku papročių mirusiuosius deginti arba žemėje laidoti su žirgais ar su žmonėmis, su ginklais, drabužiais arba brangenybėmis. Jiems draudžiama savo tarpe laikyti pagonių šventikus *tulisonis* ir *lygašonis* (*Tulissones* ir *Ligaschones*), kurie, laidotuvių metu „pakėlę į dangų akis, šaukdami <...> melagingai tvirtina matą čia pat esantį velionį, skriejantį ant žirgo per vidurį dangaus, pasipuošusį žvilgančiais ginklais, nešantį vanagą ir su dideliu būriu palydos einantį į kitą pasaulį“ (BRMŠ 1 241). B. Kerbelytė atkreipė dėmesį į šį fragmentą ir jo analogijų ieškojo lietuvių folklore, tačiau negalėjo atsakyti, ar informacija paremta realiais prūsų papročio stebėjimais, ar reginio aprašymą paveikė vokiečių sakmės ir senieji germanų tikėjimai (Kerbelytė 2008: 95–96). Suprantama, iš vieno aprašymo sunku daryti kokias nors išvadas ar apibendrinimus, tačiau tokiam atsargiam požiūriui paprieštaravo Rimantas Balsys, teigdamas, jog aprašymas veikiausiai yra autentiškas. Mokslininko manymu, laidojimo scenos aprašyme mirusiojo deginimo metu kylantys dūmai yra glaudžiai susiję su baltiška sielos samprata. Šiai nuomonei pagrįsti jis pateikė dar XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje užrašytų lietuvių liaudies tikėjimų (Balsys 2010: 165–166). Tai išties svarbus argumentas, apginantis šio etnografinio fragmento baltiškumą.

Apie kario laidojimą su visa karine ekipuote rašoma ir vėlesniuose šaltiniuose. Antai Petras Dusburgietis *Prūsų žemės kronikoje* (1326) rašo, kad prūsai „kartu su mirusiu kilminguoju degindavo jo ginklus, žirgus, vergus ir tarnaites, drabužius, medžioklinius šunis bei sakalus ir visa kita, kas reikalinga kario tarnybai“. Kaip kronikininkas pažymi, krivis vieno mirusio jaunuolio tėvams pasakojęs, jog mirusysis buvo grįžęs namo, o kaip įrodymą išvardijęs jo aprangos ir ginkluotės, su kuria jis buvęs palaidotas, detales (Dusburgietis 1985: 87–88). Šioje žinutėje nekalbama apie mirusiojo pasirodymą padangėje, bet liudijama apie jo kaip ginkluoto raitelio parsiradimą. Tačiau kronikininkas pateikia ir dar vieną dėmesio vertą pasakojimą apie tai, kaip buvo išpranašautas karas:

1329 viešpaties metais, paskutinės sausio mėnesio dienos naktį prieš grabnyčias, vienas prūsas, ejęs sargybą Girdavų pilyje, išgirdo griaudžiant ir išvydo žaibuojant, o paskui pamatė ore daugybę vyrų, švytuojančių iš makščių ištrauktais kalavijais, paskui pamatė didžiulę šviesą keturiose žemės šalyse, o šviesos viduryje – švytintį kryžių, kurio stiebo viršus, pirmiausia pasirodęs, nutįso į rytus, po to lėtai nutįso į vakarus apačia, paskui dešinysis kryžmas į pietus, o kairysis – į šiaurę. Galop užėjo didelis sūkurys, kuris viską susukęs nunešė į rytus, į Lietuvą. Tuomet viskas išnyko ir t. t. (Dusburgietis 1985: 326; išretinta mano – J. Š.).

Vaizdo centre – ginkluoti vyrai ir keistas kryžius, kurio skersiniai nutįsta į keturias pasaulio šalis. Pastarasis objektas čia atpažįstamas kaip svastika (Beresnevičius

1992: 43). Kaip žinome, svastika pakliūva į Perkūno semantinį lauką (ten pat: 48), taigi gali būti siejama su karine simbolika, nes, kaip jau minėjome, Perkūnas turi ryšį su karu. Tačiau įdomiausia, kad Petro Dusburgiečio perteiktas vaizdas primena gerokai vėliau, jau XIX amžiuje, tame pačiame krašte V. Kalvaičio užrašytas vietos žmonių danguje regėtas vizijas, pranašaujančias karą (tai jau mūsų aptarta). Panašu, kad šis archetipinis vaizdinys ilgus šimtmečius išliko ir gyvavo šio krašto gyventojų pasaulėžiūroje, iškildamas kaip pranašiškas nelaimės ženklas.

Apie mirusių prūsų deginimą su žirgais, ginklais kalba ir kiti XIV–XVI amžiaus istoriniai šaltiniai (plačiau žr. Balsys 2010: 167), tad labai išsamiai šių faktų nepristatinėsime, tačiau reikėtų pažymėti, kad juose rasime žinių ir apie didžiuosius lietuvių kunigaikščius. Pavyzdžiui, *Livonijos kronika* (XIV a.), pasakodama apie kunigaikščio Algirdo laidotuves, fiksuoja, jog kartu su kunigaikščiu „buvo sudeginta įvairių daiktų ir aštuoniolika žirgų“ (BRMŠ 1 421); truputį vėlesnė *Naujoji Prūsijos kronika* (1394) panašiai nupasakoja kunigaikščio Kęstučio palydėtuves į amžinybę: jis buvo sudegintas su arkliais, drabužiais, ginklais, medžiokliniais paukščiais ir šunimis (BRMŠ 1 469). Tačiau toks yra tik tam tikro socialinio sluoksnio – kilmingųjų žmonių laidojimo būdas (Balsys 2010: 167). Taigi ir lietuvių diduomenė žengimą į pomirtinį gyvenimą įsivaizdavo su visa ginkluoto ir parengto medžioklei ar karui raitelio atributika. Akivaizdu, kad šis tikėjimas būdingas baltiškajai kultūrai. Tokią prielaidą paremtą ir smulkiosios tautosakos duomenys. Antai pastebėta, jog archajiškoje lietuvių mįslėje „Tėvas neužgimįs, sūnus an vainos nujoj (Ugnis ir dūmai)“ galimai atspindi baltų laidojimo papročiai, kai žirgai laidoti su kremuotais mirusiais (Kensminienė 2012: 41). Kaip ir *laukinės medžioklės* apibūdinime, mįslės personažai susiejami su dūmais (dangiška sfera) ir karu (raitelis kare).

Baltų mirusieji deginti su žirgais, ir tai buvo įprastas reiškinys, tačiau tyrinėtojų akcentuojama, jog visiškai taip pat – pasodinti raitomis – būdavo dievams sudeginami ir belaisviai (Balsys 2010: 167; Razauskas 2008: 22). Iš to daroma išvada: baltai tikėjo, kad mirusieji į aną pasaulį geriausiai nusigauti galėjo raiti (Beresnevičius 1990: 127; Razauskas 2008: 22). Su tokia mintimi galima sutikti, tačiau pridursime, kad gal toks laidojimo ritualas su visa ginkluote, tinkama tiek medžioklei, tiek karui, rodytų, jog baltai įsivaizdavo, kad mirusieji ir pomirtiniame pasaulyje pasinaudos jiems duotais materialaus pasaulio daiktais²⁷.

XV amžiuje kronikininkas Simonas Grunau liudija apie hierarchinę socialinę diferenciaciją prūsų laidojimo papročiuose, pastebėdamas, kad Prūsijoje buvo vykdomos trejopos laidotuvės, skirtos trimis skirtingiems luomams: paprastus žmones (*volckis*) sumesdavo į duobes ir užkasdavo; kilmingiesiems (*supanen*) iškasdavo duobę jų sodyboje, aprengdavo šventadienio drabužiais, įdėdavo pinigų ir gerų

27 Kaip pažymi Petras Dusburgietis, prūsai „tikėjo, kad sudeginti daiktai prisikelsią drauge su jais ir jiems tarnausią kaip anksčiau“ (Dusburgietis 1985: 88).

valgių, surišdavo jų žirgus, medžioklinius šunis ir paguldydavo šalia; kunigaikštį (*kongos*) sudėgindavo, pelenus sudėdavo į puodą ir užkasdavo kalne po pilimi (BRMŠ 2 115–116). Šiuos prūsų socialinius skirtumus patvirtina ir viduramžių laikotarpio archeologinė medžiaga. Išvelgiamos paralelės tarp S. Grunau žodinių faktų ir archeologinių kapų kasinėjimų: „paprasčiausias“ – palaidojimai be arklių (75 procentai žinomų palaidojimų); „kilmingieji“ – palaidojimai su monetomis ir arkliais; „aukščiausias luomas“ – degintiniai kapai su drabužių fragmentais (Кулаков 1990: 188).

Apie glaudų arklio ir žmogaus santykį prūsų žemėse liudija ir kita archeologinė medžiaga. II amžiuje Sembos ir Notangos kultūrai priskiriamuose kapuose atkasti žirgai, palaidoti netoli galimų jų savininkų. Tai jojamieji žirgai, ir nors archeologai kelia prielaidą, jog šie gyvuliai, kaip materialus turtas, buvo laidojami šalia savininkų, idant tarnautų pomirtiniame pasaulyje, galimas daiktas, kad jie atliko ir tarpininkų, gabenančių mirusiųosius į anapustinį pasaulį, vaidmenį (Zinoviev 2009: 48–55). Beje, apie žirgo kaip palydovo į anapustinį pasaulį reikšmę pastebėta ir studijuojant lietuvių folkloro medžiagą, užfiksuotą net XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje (Balsys 2010: 167). Todėl galime teigti, jog tai bendras baltų kultūros reiškinys.

Suminėta archeologinė ir paprotinė medžiaga apie prūsų (kartais ir lietuvių) laidosenos ypatumus leidžia manyti, jog vietiniai gyventojai tikėjo mirusįjį (dažniausiai kilmingą) į anapusybę keliaujant raitomis. Tai būtų dar vienas argumentas, sudarantis prielaidą *laukinės medžioklės* vaizdinį laikyti kaip galimai vietinės kilmės.

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Atlikta analizė neleidžia galutinai patvirtinti, kad *laukinės medžioklės* vaizdinys yra baltiškos kilmės, tačiau remdamiesi jos rezultatais galime padaryti tam tikras išvagas.

Prūsų archeologinė medžiaga, aiškiai koreliuojanti su kultūriniais kronikininkų užrašytais faktais, rodo, kad vietos gyventojai mirusiojo kelionę paprastai įsivaizdavo raitomis ant žirgo ir su visa kario atributika. Tai galiojo tik aukščiausiojo socialinio sluoksnio bendruomenės nariams arba asmenims, priklausiusiems karių luomui. Prūsijoje medžiagoje aptinkamas tik vienas paliudijimas, jog danguje regėta vaiduokliška vyrų (medžiotojų / karių) grupė, tačiau pasikartojanti panaši informacija, XIX amžiuje užfiksuota V. Kalvaičio, leidžia patvirtinti pasakojimo iš Prūsijos autentiškumą.

Nuolatiniuose karų verpetuose gyvenusiems prūsams daugelis mitinių įvaizdžių galėjo susipinti su karo tematika ir tai pasireiškė kaip karinės mitologijos išraiška: mirusiojo keliavimas raitomis į anapustinį pasaulį su visa ginkluote, danguje regima kariauna, pranašaujanti artėjantį karą. Lietuvių pasaulėžiūroje tokios karinės

mitologijos apraiškos ryškiausias XIII ir XIV amžiuje, kai buvo išgyvenama karinė įtampa dėl teritorinio vientisumo, saugumo, o kartu rengiami ir atsakomieji karo žygiai (Beresnevičius 2004: 129–132). Šios karinės mitologijos apraiškos atsiskleidžia per to meto valstybinių dievų panteono modelį, atspindintį karinio visuomenės sluoksnio ideologiją, o hierarchiškai žemesnio rango dievų (pvz., ekonominės srities) jame neaptinkama (Vaitkevičienė, Vaitkevičius 2001: 327). Tuo tarpu XIX–XX a. pirmojoje pusėje lietuvių valstiečių folklore vyrauja ekonominės srities globėjai (pvz., Perkūnas žemdirbiškoje kultūroje tapo vaisingumo užtikrintoju), tad vaizdinių, artimų *laukinei medžioklei*, čia neužfiksuota.

Tačiau gali būti, jog tokių karinės mitologijos atspindžių išliko lietuvininkų krašte, ir jie mus pasiekė kaip V. Kalvaičio užfiksuotos sakmės apie *laukinę medžioklę*. Spėtina, kad panašūs vaizdai iškildavo užplūdus karo nuojautoms, o tokio vaizdinio gyvavimą galėjo sustiprinti ir lygiagretus germaniškojo *Wilde Jagd* egzistavimas.

Kitas svarbus klausimas, kodėl padangėse klajojančių vėlių būrio vaizdinio neišlaikė lietuviai (gyvenantys dabartinės Lietuvos teritorijoje). Viena vertus, čia, kaip jau buvo pastebėjęs J. Basanavičius, veikiant Katalikų bažnyčiai, pagoniškosios mitologijos įvaizdžiai greitai buvo nustelbti krikščioniškųjų vaizdinių. Kita vertus, iš pradžių niekas tokiu folkloru specialiai nesidomėjo, o vėliau jo, matyt, jau neberasta. Ir po V. Kalvaičio niekas analogiškos medžiagos šiame krašte daugiau neužrašė. Taigi turimos sakmės greičiausiai yra užrašinėtojo, labai besidomėjusio pomirtinio gyvenimo liaudies tikėjimais ir suskubusio juos užrašinėti, nuopelnas²⁸.

ŠALTINIAI

- ATU – Hans-Jörg Uther. *The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography*, part I: *Animal Tales, Tales of Magic, Religious Tales and Realistic Tales, with an Introduction*, part II: *Tales of the Stupid Ogre, Anecdotes and Jokes, and Formula Tales*, part III: *Appendices*, (*FF Communications*, No. 284–286), Helsinki, 2004.
- BRMŠ – *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 1: *Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos*, sudarė Norbertas Vėlius, Vilnius, 1996; t. 2: *XVI amžius*, sudarė Norbertas Vėlius, Vilnius, 2001.
- BRš – Jonas Balys. Lietuvių liaudies pasaulėjauta tikėjimų ir papročių šviesoje, kn.: *Raštai*, t. 2, parengė Rita Repšienė, Vilnius, 2000, p. 1–61; Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogas, kn.: *Raštai*, t. 3, parengė Rita Repšienė, Vilnius, 2002, p. 3–258.
- BsGVV – *Iš gyvenimo vėlių bei velnių*, parengė Kostas Aleksynas ir Leonardas Sauka, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 7), Vilnius, 1998.
- BsV – *Iš gyvenimo vėlių bei velnių*, surinko Jonas Basanavičius, Chicago, 1903.

.....

28 Apie nuojautas dėl negrįžtamai prarandamos senosios pasaulėžiūros skaitome ir V. Kalvaičio laiške J. Basanavičiui: „Jusu Mylistai šuomi pakarney pranešu, jog del Jusu geidžamuju papasakojimu, butent: apie ceremonijas prie ligonų ir šermenyse, kai ir apie Diewa, dangu, pekla ir dušiu pasigywenima tenay, jau šišon (Prusu Lietuwoj) rinkimo česas nubeges, daug per welai, rodos todel noprosnai procewosuos“ (LLTIBR F 2-1053, iš laiško, rašyto 8.XII.1901).

- JK – *Juodoji knyga*, parengė Kostas Aleksynas ir Leonardas Sauka, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 12), Vilnius, 2004.
- KbLPTK – Bronislava Kerbelytė. *Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas*, t. 1: *Pasakos apie gyvūnus. Pasakėčios. Stebuklinės pasakos*, Vilnius, 1999; t. 3: *Etiologinės sakmės. Mitologinės sakmės. Padavimai. Legendos*, Vilnius, 2002; t. 4: *Pasakojimai. Anekdota. Oracijos*, Kaunas, 2009.
- KŽA – *Žemės atmintis: Lietuvių liaudies padavimai*, parengė Bronislava Kerbelytė, iliustracijas parengė Vyktintas Vaitkevičius, Vilnius, 1999.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas*: Elektroninė versija, t. I–XIX, Vilnius, 1941–1999, prieiga per internetą: <www.lkz.lt>.
- LLTIBR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštynas.
- LMD – Lietuvių mokslo draugijos tautosakos rankraščiai Lietuvių literatūros ir tautosakos institute.
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas.
- OED – *Online Etymology Dictionary*: Elektroninė versija, prieiga per internetą: <<http://www.etymonline.com/index.php?term=harlequin>>.
- OPS – Ožkabių pasakos ir sakmės, parengė Kostas Aleksynas ir Leonardas Sauka, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 8), Vilnius, 2001.
- RSM – Alfred Haas. *Rügensche Sagen und Märchen*, Stettin, 1903.
- TMIFL – Stith Thompson. *Motif-Index of Folk Literature: A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Medieval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books, and Local Legends*, revised and enlarged edition, Bloomington, 1955–1958; elektroninės versijos prieiga per internetą: <<http://www.ruthenia.ru/folklore/thompson/>>.
- VOLW – Wilhelm Johann Albert Freiherr von Tettau, Jodocus Donatus Hubertus Temme. *Die Volkssagen Ostpreußens, Litthauens und Westpreußens*, Berlin, 1837.
- MHM I – *Мифы народов мира*: Энциклопедия в двух томах, т. 1, гл. ред. С. А. Токарев, Москва, 1994.

LITERATŪRA

- Balsys Rimantas 2010. Dėl 1249 metų Kristburgo sutartyje minimų „tilussones vel ligaschones“, *Logos*, Nr. 64, p. 161–170.
- Basanavičius Jonas 1998. Apie vėles bei nekrokultą senovės lietuvių, kn.: *Iš gyvenimo vėlių bei velnių*, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 7), Vilnius, p. 13–92.
- Beresnevičius Gintaras 1990. *Dausos: Pomirtinio gyvenimo samprata senojoje lietuvių pasaulėžiūroje*, Klaipėda.
- 1992. Baltiškų simbolių dinamika, kn.: *Senovės baltų simboliai*, Vilnius, p. 42–55.
- 2004. *Lietuvių religija ir mitologija: Sisteminė studija*, Vilnius.
- Būgienė Lina 2010. Pamario krašto pasakojimai – folkloristo žvilgsniu, kn.: *Pamarių sakmės*, sudarytoja Dalia Kiseliūnaitė, Klaipėda, p. 28–35.
- Cooper J. C. 1995. *Dictionary of Symbolic and Mythological Animals*, Glasgow.
- Dusburgietis Petras 1985. *Prūsijos žemės kronika*, Vilnius.
- Flood John L. 1999. Die Wilde Jagd, in: *Mittelalter-Mythen*, Bd. 2: *Dämonen, Monster, Fabelwesen*, Ulrich Müller, Werner Wunderlich (Hg.), St. Gallen.
- Grigas Kazys 1998. Ką išsaugojo Vilius Kalvaitis, kn.: *Prūsijos lietuvių dainos*, surinko Vilius Kalvaitis, Vilnius.
- Gundarsson Kveldulf Hagen 1992. The Folklore of the Wild Hunt and the Furious Host, *Mountain Thunder*, issue 7, Winter, prieiga per internetą: <<http://www.vinland.org/heathen/mt/index.htm>>, [žiūrėta 2014-04-05].
- Lindow John 2000. Wild Hunt, in: *Medieval Folklore: An Encyclopedia of Myths, Legends, Tales, Beliefs and Customs*, vol. 1: A–K, ed. C. Lindhal, J. McNamara, J. Lindow, Santa Barbara–Denver–Oxford, p. 1036–1037.

- Kensminienė Aelita 2012. Arkliai lietuvių mįslėse, *Tautosakos darbai*, [t.] XLIII, p. 33–48.
- Kerbelytė Bronislava 1995. Pasakojamoji tautosaka, kn.: *Lietuvininkų žodis*, Kaunas, p. 221–228.
- 2008. Dvasregiai lietuvininkų ir lietuvių sakmėse, *Res humanitariae*, t. III, p. 84–99.
- 2011. *Lietuvių tautosakos kirinių prasmės*, Kaunas.
- Korzonaitė Edita 2009. Vėlių medžioklė, kn.: *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, t. 4, Vilnius, p. 685.
- Laurinkienė Nijolė 1996. *Senovės lietuvių dievas Perkūnas: kalboje, tautosakoje, istoriniuose šaltiniuose*, Vilnius.
- Lecouteux Claude 2006. *Germanų mitologijos žodynas: Odinas, Toras, Zygfyrdas ir kt.*, iš prancūzų k. vertė Diana Bučiūtė, Vilnius.
- Narbutas Ignas 1998. Senieji lietuvininkų tikėjimai, *Darbai ir dienos*, Nr. 6 (15), p. 51–108.
- Paltarokas Kazimieras 2010. *Karalaitis šventasis Kazimieras*, Vilnius.
- Pėteraitis Vilius 1992. *Mažoji Lietuva ir Tvanksta*, Vilnius.
- Racėnaitė Radvilė 2011. *Žmogaus likimo ir mirties samprata lietuvių folklore*, Vilnius.
- Razauskas Dainius 2004. *Vėjikas: Lietuvių vėjo demono vardo ir įvaizdžio rekonstrukcija, atsižvelgiant į vieną skitų atitikmenį (osetinių woejug / woejyg)*, Vilnius.
- 2008. *Vytis simbolikos požiūriu: Baltas raitelis su iškeltu kalaviju raudoname lauke*, Vilnius.
- 2010. Iš baltų mitinio vaizdymo juodraščių: žvaigždė, *Liaudies kultūra*, Nr. 6 (135), p. 6–19.
- Sauka Leonardas 1998. Nepaprasta Jono Basanavičiaus ir Viliaus Kalvaičio knyga, kn.: *Iš gyvenimo vėlių bei velnių*, parengė Kostas Aleksynas ir Leonardas Sauka, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 7), Vilnius, p. 491–503.
- 2002. Kristupas Jurkšaitis – ir tautosakininkas, *Tautosakos darbai*, [t.] XVI (XXIII), p. 281–286.
- Šliavas Juozas 1985. *Žeimelio apylinkės*, Kaunas.
- Vaitkevičienė Daiva, Vaitkevičius Vyktintas 2001. XIII a. Lietuvos valstybinės religijos bruožai, *Lietuvos archeologija*, t. 21, p. 311–334.
- Vaitkevičius Vyktintas 2003. Nauja Žvėrūnos-Medeinos perspektyva, *Lietuvos archeologija*, t. 24, p. 17–32.
- Vėlius Norbertas 1977. *Mitinės lietuvių sakmių būtybės: Laimės. Laumės. Aitvarai. Kaukai. Raganos. Burtininkai. Vilktakiai*, Vilnius.
- 1983. *Senovės baltų pasaulėžiūra: Struktūros bruožai*, Vilnius.
- 1987. *Chtoniskasis lietuvių mitologijos pasaulis: Folklorinio velnio analizė*, Vilnius.
- 1993. Lietuvių mitologijos rekonstrukcija, *Tautosakos darbai*, [t.] II (IX), p. 54–70.
- Zinoviev Andrei V. 2009. Horses from Two Burials in Samland and Natangen (Second Century, Kaliningradskaja Province, Russia), *Archaeologia Baltica*, [vol.] 11, p. 50–55.
- Кулаков В. И. 1990. Погребальный обряд пруссов в эпоху раннего средневековья, kn.: *Исследования в области балто-славянской духовной культуры: Погребальный обряд*, Москва, p. 182–196.